видавництво Генеза

Людмила Масол
Олена Гайдамака
Оксана Колотило

МИСТЕЦТВО
4 клас

Людмила МАСОЛ
Олена ГАЙДАМАКА
Оксана КОЛОТИЛО

МИСТЕЦТВО

підручник інтегрованого курсу для 4 класу
закладів загальної середньої освіти

Київ
«Генеза»
2021

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ:

— завдання і запитання;

— послухай;

— зобрази;

— переглянь;

— виконай;

— узагальнення.

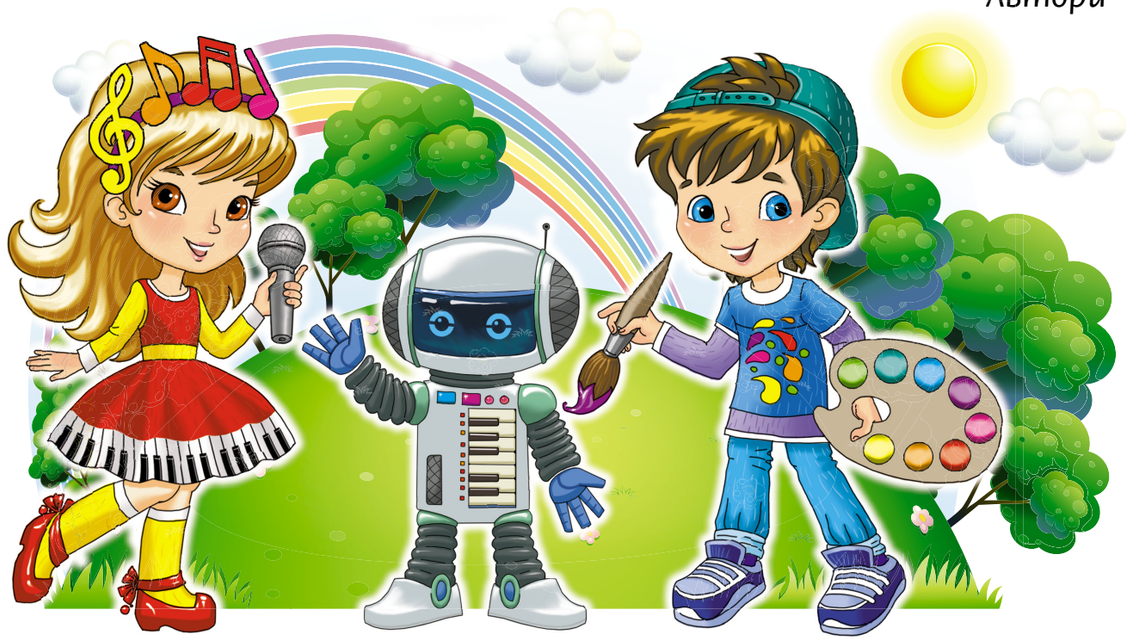

ЛЮБІ ДРУЗІ!

Запрошуємо вас продовжити подорож прекрасною Країною Мистецтв. На вас чекає знайомство з мистецтвом народів, які проживають в Україні. Також разом з Лясолькою і Барвиком та роботом Мед-Артом ви здійсните цікаві мандри різними країнами і континентами. Під час цих подорожей зануритеся в багатий світ людських почуттів і переживань, утілених у творах мистецтва різних народів. Крок за кроком будете опановувати таємниці мистецтва і відображати свої настрої та думки у власній творчості.

Тож рушаймо в цікаву й захопливу подорож світом творчості!

Автори

1. Ми – діти твої, Україно!

1. МИЛУЄМОСЯ КРАСОЮ ЗЕМЛІ

Ми народилися на чарівній планеті Земля, у благодатному краї – в Україні. Тут є гори й степи, річки й моря, поля та ліси. Але головний скарб – працьовиті й талановиті люди, прекрасні душею і добрі серцем.

Легенди розповідають про унікальний талант, який Бог подарував нашому народові, – пісню.

Уяви музику, під яку танцюють на картині дівчата-україночки. Схарактеризуй її.

Українські пісні надзвичайно різноманітні! Є мелодії протяжні, наспівні, ніби широкий степ, а є грайливі, стрімкі, як гірське джерельце. Перші заспокоюють, другі – звеселяють.

Українські народні пісні: «Ой у вишневому садочку» (НЗАУНХУ ім. Г. Верьовки). «Гойда, гойда, гой» (Н. Матвієнко). «Казала Солоха: прийди, прийди» (театр пісні «Джерела»).

Які почуття викликала музика? Схарактеризуй прослухані пісні. Яка з них звучить а капела? Вислови припущення, до якого різновиду українських народних пісень належить кожна з пісень. Доведи свою думку.

календарно-обрядові | побутові | жартівливі | ліричні | колискові

Фольклóр – народна творчість, яка зберігається в казках, легендах, прислів'ях, приказках, піснях.

А капéла (італ. *a cappella*) – спів без інструментального супроводу.

«Моя планета синьоока» (музика *О. Янушкевич*, вірші *Н. Погребняк*), нотний додаток, с. 118.

Виконай пісню, створи до неї звуковий супровід (оплесками чи на музичних інструментах).

Музична грамота

Пісні виконують з інструментальним супроводом чи а капела. Співати можуть солісти, ансамблі, хори.

соліст

ансамбль

хор

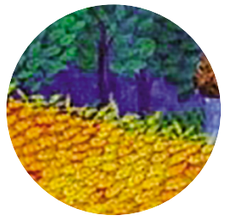
Пригадай запис нот на нотному стані. Розв'яжи ребуси й придумай речення із цими словами.

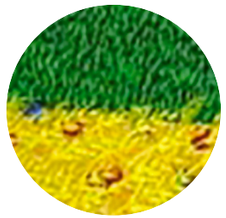

1. МИЛУЄМОСЯ КРАСОЮ ЗЕМЛІ

Красу природи художники передають на своїх живописних полотнах у розмаїтті кольорів, ліній і форм. Колір може не тільки «розповісти» про певний предмет, але й викликати різні почуття.

Пригадай, як називають зображення краєвидів. *Зверни увагу:* щоб відтворити простір, художниця ніби умовно розмежувала картину на частини – *плани*. Що вона зобразила ближче до нас та посередині? А що намалювала вдалині? Розглянь фрагменти картини: який з них належить до переднього, середнього та дальнього планів? Досліди зміни в зображеннях. Зроби висновки.

Щоб передати глибину простору в пейзажі, зображення умовно розділяють на *плани*: *ближній*, *середній*, *дальній*.

Образотворча грамота

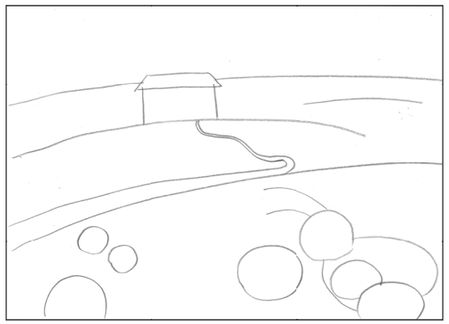
Для відтворення глибини простору зображення переднього плану промальовують детальніше, яскравіше, насиченішими кольорами. Предмети, які віддаляються від глядача, зменшуються за розмірами, набувають холодних відтінків, тьмяніють.

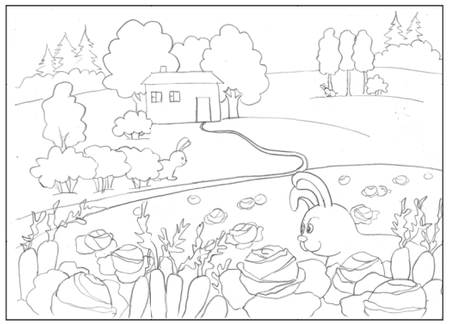
Розглянь, як Барвик учився малювати предмети, що віддаляються від глядача. Схарактеризуй зображення на різних планах картини.

Намалюй композицію *«Смачний урожай»*, передай глибину простору *(акварель)*.

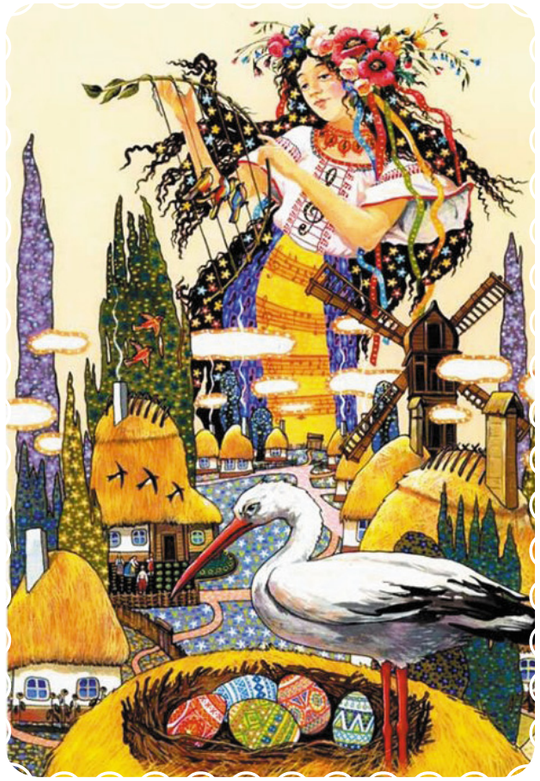

На дозвіллі зроби замальовки рослин: на ґанку, у парку, на балконі.

2. МИЛУЄМОСЯ КРАСОЮ ЗЕМЛІ *(продовження)*

Любуючись різноманіттям природи України, митці відтворюють її красу як у реалістичних, так і в узагальнених декоративних образах.

Якою зображено дівчину-Україну? Розкажи, що можна дізнатися про Україну зі змісту картин?

У народних піснях і пісенних творах композиторів також оспівано красу української землі.

Денис Січинський. «Чом, чом, земле моя» (Дмитро Гнатюк). *Ігор Шамо.* «Три поради» (гурт «Струни серця»).

«У ритмі серця» (Руслана та діти).

Поміркуй над змістом пісень. За бажання виконай разом із солісткою та гуртом дітей пісню «У ритмі серця».

У РИТМІ СЕРЦЯ

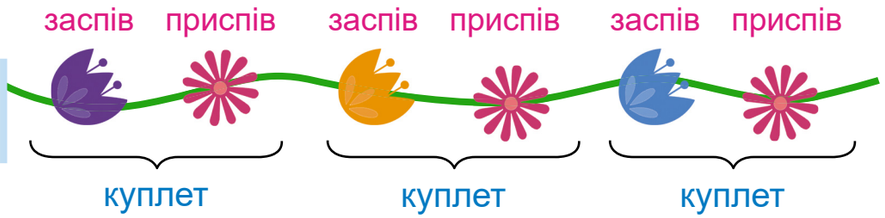
Музика *Руслани Лижичко* Вірші *Сашка Положинського*

Музична грамота

Ти вже знаєш, що пісні мають куплетну форму. Поясни, що в куплеті повторюється.

КУПЛЕТНА ФОРМА

Наведи приклади відомих тобі пісень. Визнач, чи є в них приспів. Поясни.

Робота в групах. Разом із друзями виконайте ритм вірша. Домовтеся, який рядок виконуватимете соло, а який – в ансамблі.

Ти наша домівка, планета Земля,
Ти гарна і зблизька, красива здаля.
Дивуються інші планети всі щиро:
«Яка ж ти, сестричко, блакитно-вродлива!»

Використовуючи мережу «Інтернет», послухай пісні про рідний край.

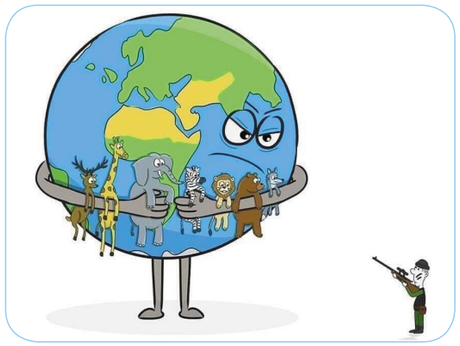
2. МИЛУЄМОСЯ КРАСОЮ ЗЕМЛІ
(продовження)

З дитинства ми любимо відпочивати на природі: у лісі чи в полі, на річці чи на березі озера. Утім потрібно пам'ятати, що цю красу слід охороняти. Адже бережливе ставлення до природних ресурсів є запорукою здоров'я нашого та майбутніх поколінь.

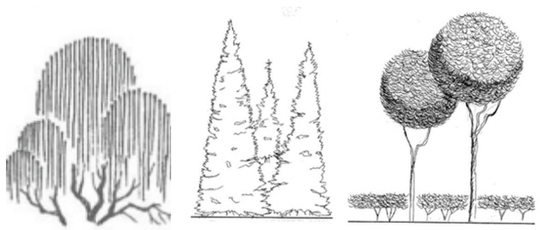

Чому планета стурбована? На які проблеми звертає нашу увагу художник? Обговори з друзями, навіщо потрібно берегти Землю. Уяви, що це комікси. Придумай текст до кожного зображення.

За допомогою графічних засобів виразності митці відображають природні об'єкти. Ці засоби – точки, лінії, штрихи, плями.

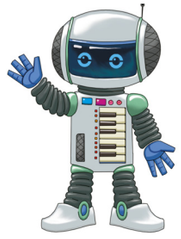
Подивись, як наші друзі зобразили красу довкілля. Хто з них які графічні засоби використав?

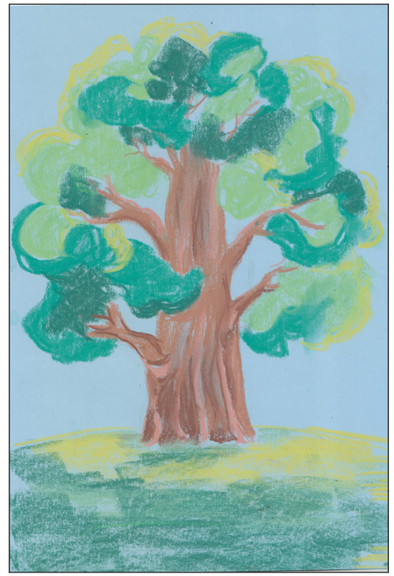

Використовуючи основні засоби виразності графіки, створи образ дерева: *«Ніжна берізка»*, *«Кремезний дуб»*, *«Струнка тополя»* (кольорові олівці, пастель). Об'єднайте свої малюнки в колективну композицію ***«Збережи дерева – зелені легені планети!»***.

Поміркуй, як митці можуть посприяти розв'язанню екологічних проблем сучасності.

3. МИСТЕЦТВО КРІЗЬ ВІКИ

Мистецтво завжди рухається в ногу із часом! Народні мелодії та народні музичні інструменти – це не спомин давнини. Вони радують нас своїми сучасними звучаннями й ритмами.

НАОНІ. Старовинні українські народні інструменти – кобза, колісна ліра. *Антоніо Вівальді.* «Гроза» із сюїти «Пори року» (сучасні кавери гуртів: B&B Project (баян і бандура). Горлиця-АРТ Vivaldi. Storm (соло – цимбали).

Що найбільше вразило в сучасному звучанні бандури та цимбалів? Чи можна старовинні музичні інструменти назвати сучасними? Поясни. Поміркуй, чому ці народні інструменти вшановано на українських монетах. Придумай назву картині. Обґрунтуй її. Про що можна дізнатися зі світлини з музею? Які інструменти та твори декоративно-ужиткового мистецтва ти спостерігаєш?

Ка́вер-ве́рсія в популярній музиці – нова інтерпретація (творче розкриття) відомого музичного твору.

ВЕСЕЛА ПІСЕНЬКА

Музика та вірші *І. Танчака*

Перед розучуванням пісні попрацюй над її ритмом.

Музична грамота

Окрім виконання соло, музику можуть співати або грати на інструментах кілька виконавців: два – *дует*; три – *тріо*; чотири – *квартет*.

На дозвіллі спробуй створити шумові музичні інструменти за зразком або придумай власний варіант.

3. МИСТЕЦТВО КРІЗЬ ВІКИ

Барвик, Лясолька та Мед-Арт, мандруючи нашою країною, знайомилися з народним мистецтвом і традиціями українців. Вони багаті й різноманітні в різних куточках нашої Батьківщини.

Як можна назвати цю картину? Поясни. Поміркуй, чи користуємося ми в нашому повсякденні творами декоративно-ужиткового мистецтва. Наведи приклади. Твори яких відомих тобі видів декоративно-ужиткового мистецтва представлено?

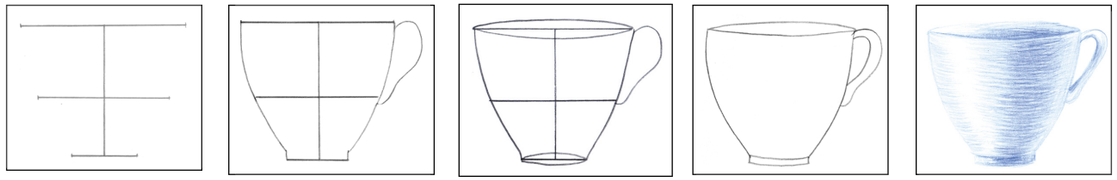
розпис | писанкарство | вишивання | різьблення | гончарство | ткацтво | народна лялька

Декорати́вно-ужитко́ве мисте́цтво – мистецтво виготовлення та художнього оформлення виробів побутового призначення.

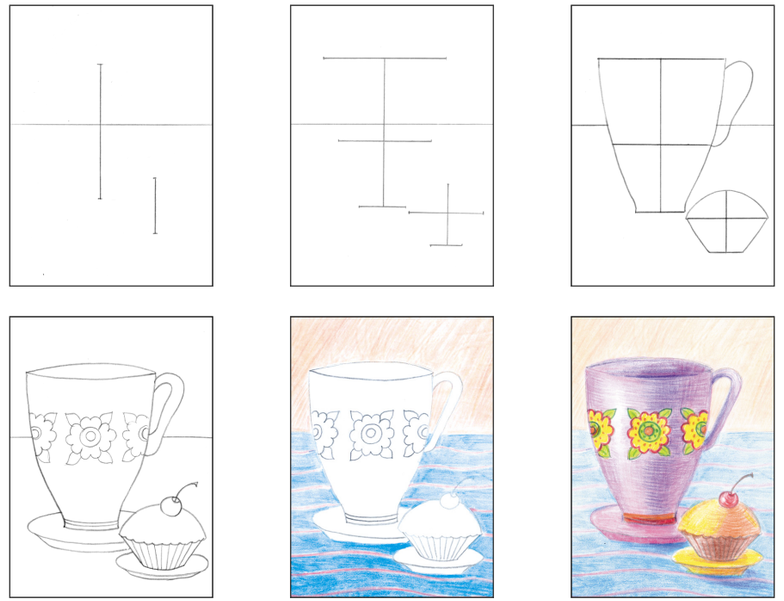
Образотворча грамота

Для створення враження об'ємності предмета на площині треба:

- уважно дослідити його: визначити освітлену й затемнену частини;
- за допомогою штрихів відтворити на папері різну насиченість світла й тіні зображуваного предмета; замалювати тінь, що падає від предмета.

Варіант 1. Намалюй натюрморт *(аркуш паперу А5, графічні матеріали)*.

Варіант 2. Створи натюрморти з різних предметів побуту, зроби світлини на телефон.

Екскурсія до Національного музею українського народного декоративного мистецтва.

Віднайди в побуті зразки декоративно-ужиткового мистецтва. Поміркуй, чи сучасні вони.

4. МИСТЕЦТВО КРІЗЬ ВІКИ *(продовження)*

Мистецтво супроводжувало людину впродовж століть. Люди завжди співали, грали на музичних інструментах.

У різні часи популярність і прихильність шанувальників переходила від одних музичних інструментів до інших. Наприклад, колись були поширені кобза та колісна ліра, потім – бандура. Або спочатку захоплювалися клавесином, згодом – роялем (фортепіано), а пізніше – синтезатором. Синтезатор – це музичний комп'ютер з величезними можливостями, який може відтворювати будь-які звуки, тембри, темпи, динаміку та інші засоби музичної виразності.

Йоганн Себастьян Бах. Прелюдії до мажор і до мінор І т. з «Добре темперованого клавіру» (на вибір, у виконанні на клавесині, фортепіано та на синтезаторі).

Які зміни відбулися з музикою при виконанні на різних клавішних інструментах? Спробуй дати характеристику тембру кожного інструмента.
Які види мистецтва представлено на картині? Поміркуй, чи популярні сьогодні ці музичні інструменти. Наведи приклади. Чи можливо цю картину назвати «натюрмортом»? Поясни.

Гра на «піаніно» ногами.

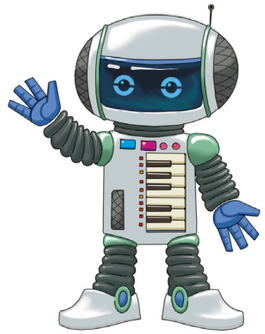
МОВА БАРВІНКОВА

Музика *М. Жабляк* Вірші *Ю. Драгун*

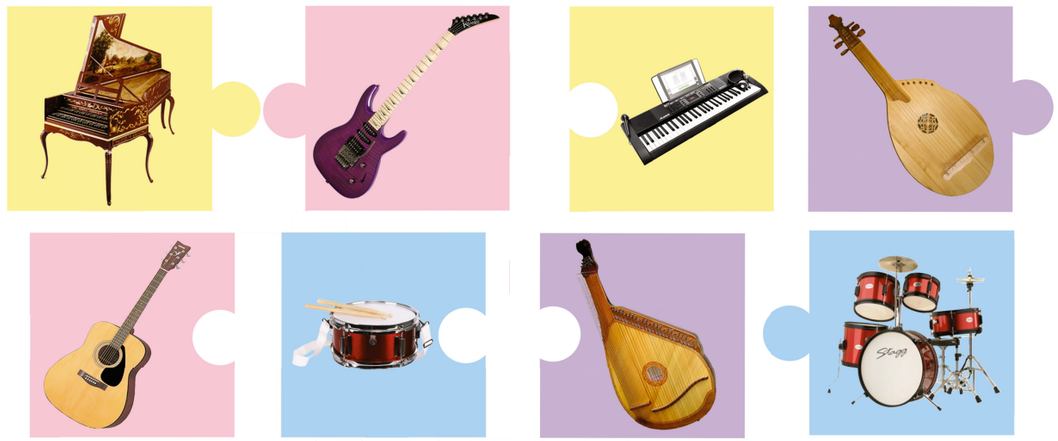
Робот Мед-Арт запрошує тебе поекспериментувати з різними можливостями синтезатора й виконати мелодію цієї пісеньки в різних темпах, тембрах, ритмах.

Яке виконання найбільше «пасувало»? Поясни.

Гра *«Музичні інструменти крізь віки».* Подумки поєднай відповідні зображення. Обговори з однокласниками (однокласницями) розвиток музичних інструментів.

Досліди в різних джерелах розвиток духових музичних інструментів у різні часи.

4. МИСТЕЦТВО КРІЗЬ ВІКИ *(продовження)*

Мистецтво сучасності цікаво й захопливо може «розповідати» про звичайні речі, що нас оточують. Наприклад, натюрморти несподівано починають літати або перетворюватися… на портрети.

Придумай назву картинам. Чи можна їх назвати натюрмортами? Обґрунтуй. Прочитай вірш з ритмічним супроводом. Порівняй натюрморти: знайди в них подібне і різне.

Для дівчаток і хлоп’ят намалюю виноград.
А іще букет і торт – вийде гарний натюрморт.

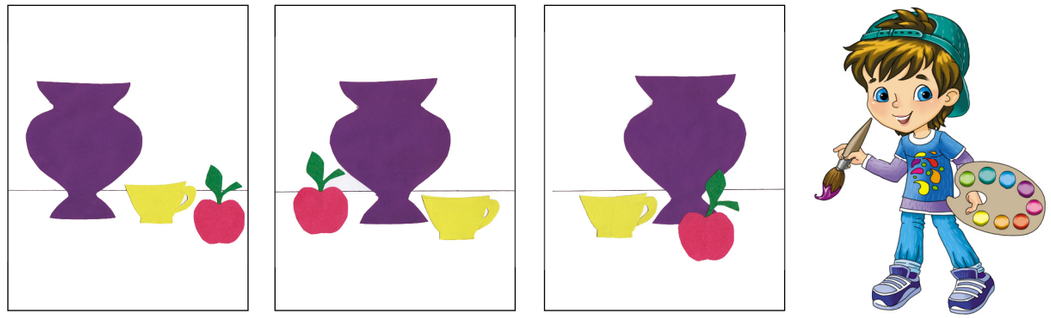

Образотворча грамота

Пригадай *правила композиції*:

- великі предмети розміщуються позаду менших;
- предмети, що розташовуються ближче, зображуються нижче, ті, що далі, – вище;
- ближчі предмети можуть частково загороджувати віддалені.

Барвик шукає різні композиції для натюрморту. Яка з них правильна?

Намалюй натюрморт у теплій або холодній кольоровій гамі. Зображення виконуй на плівці, додаючи до фарби мило. Наклади плівку на зволожений аркуш і притисни – утвориться відбиток. Домалюй деталі букета, вазу *(монотипія, гуаш)*.

Варіант 1

Варіант 2

Спробуй створити натюрморт у комп’ютерній програмі для малювання Paint 3D.
У багатьох навчальних закладах є музеї народного мистецтва. Чи є такий у твоїй школі? Здійсни віртуальну екскурсію експозиціями музеїв України.

5. МИСТЕЦТВО ТА ЗДОРОВ'Я

Українці люблять не тільки співати, а й танцювати. Танці бадьорять, покращують настрій і самопочуття, чудово розвивають координацію рухів. Більшість українських народних танців: козачок, аркан, увиванець, плескач та інші – досить жвавого й бадьорого характеру. І, мабуть, у цьому одна з причин їхньої «вічної молодості» – вони популярні й сьогодні. А танцюристи мають відмінну фізичну форму й постійно підтримують її, адже виконання деяких танцювальних рухів вимагає неабиякої спритності, сили та витривалості.

НЗААТУ ім. П. Вірського. Концертний виступ і репетиція.

Поміркуй та обговори з друзями, які риси характеру допомагає формувати танцювальне мистецтво.

ГОПАК

Музика *О. Злотника* Вірші *Л. Ямкового*

Про що йдеться в пісні? Поміркуй, чи впливає бажання робити добрі й корисні справи на підняття настрою людини. Поясни. Які почуття в тебе викликає ця пісня? Виконуй її з рухами – підтримуй свою фізичну форму.

сум | невдоволення | спокій | захоплення | радість | задоволення | впевненість | тривожність

Руханка *«Гопак»*.

Хореографічна грамота

Арка́н – український народний чоловічий танець, поширений серед гуцулів. Виконується в колі, з різними фігурами, з топірцями.

На дозвіллі дізнайся про національний вид спорту «бойовий гопак». Поміркуй, чому він має таку назву.

5. МИСТЕЦТВО ТА ЗДОРОВ’Я

Перлиною народної творчості України є *петриківський розпис*, який включено до списку нематеріальної культурної спадщини людства ЮНЕСКО. Петриківка славиться насиченими кольорами, споглядання яких сприятливо впливає на людське здоров’я.

Покращити свій настрій, заспокоїтися допомагають релакс-розмальовки, наприклад за мотивами образів петриківського розпису.

Придумай уявний діалог фантастичного птаха та равлика. Порівняй свої емоції від сприйняття чорно-білого й кольорового зображень.

Образотворча грамота

Існують *замкнута* й *відкрита* композиції. Ознаки замкнутої – чіткі межі, побудова за формою кола, квадрата тощо. Відкрита композиція не передбачає чітко окреслених меж.

Підкажи Лясольці, до якого типу композиції належать зображення.

Пригадай основні елементи петриківського розпису: гребінчик, зернятко, горішок, перехідний мазок. Розпиши паперову тарілку *(гуаш)*.

Варіант 1

Варіант 2

Якісні й корисні продукти важливі для нашого здоров’я. Створи композицію з корисних овочів та ягід у манері художниці Т. Бондар. Сфотографуй.

6. МИСТЕЦТВО ТА ЗДОРОВ'Я *(продовження)*

Наш бурхливий стрімкий час відобразився в ритмічних і швидких сучасних танцювальних композиціях. Танцювальне мистецтво розвивається, з'являються нові танці. Їх ми виконуємо із задоволенням, водночас підтримуючи хорошу фізичну форму. Знайоме тобі слово «дискотека» походить від назви ритмічної танцювальної музики *ди́ско*. Існує навіть сучасна професія – *ді-дже́й* (ведучий дискотеки).

Виконання сучасних танців.

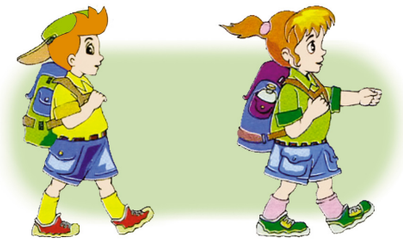
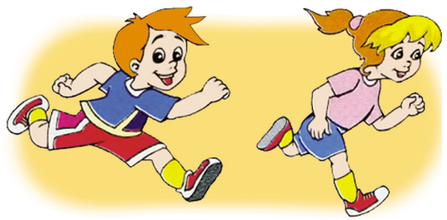
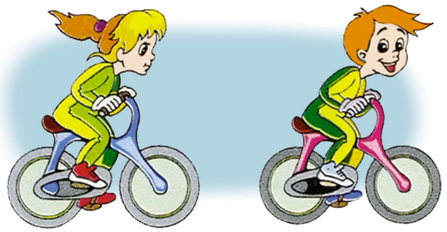
А які танці любиш ти? Яку музику слухають твої однолітки? Які емоції викликають у тебе зображення? Вислови припущення, які танці виконують підлітки на ілюстраціях.

Танці чудово розвивають м'язи, дихальну систему й координацію рухів, покращують настрій і самопочуття. Багато сучасних танців (бальні, акробатичні) зараховано до спортивних. Як справжні спортсмени, танцівники на змаганнях виборюють звання найкращих.

Руханка «***Baby Shark – Українська версія»*** (із серії «З любов'ю до дітей»).

Музична грамота

Темп – швидкість виконання музики.

Adagio (повільно)	Andante (помірно)
	
Allegro (швидко)	**Presto (дуже швидко)**
	

Робота в групах. Виконайте танцювальну композицію *«Рок-н-рол»*. Мелодію виконує вчитель (вчителька) або учень (учениця). Поімпровізуйте виконання в різних темпах. Придумайте танцювальні рухи.

Дослідіть, які танці сьогодні популярні.

6. МИСТЕЦТВО ТА ЗДОРОВ'Я *(продовження)*

Природа України безмежно багата! Вона дарує масу позитивних емоцій, а це, як відомо, покращує здоров'я. Барвик з Лясолькою у своїх мандрах Україною зібрали колекцію світлин приголомшливих краєвидів.

ЛАСКАВО ПРОСИМО ДО УКРАЇНИ!

Мукачівський замок

Озеро Синевир

Ластівчине гніздо

Олешківські піски

Парк «Софіївка»

Букський каньйон

Залежно від місця, з якого ти спостерігаєш (фотографуєш або малюєш), горизонт може бути *високий* або *низький*.

Визнач на світлинах-пейзажах лінію горизонту. Порівняй її розташування. Зроби висновки. Що в колажі тебе зацікавило найбільше? У вільний час дізнайся більше про ці куточки України.

Колáж – поєднання різних за фактурою та кольором предметів, зображень у цілісну композицію.

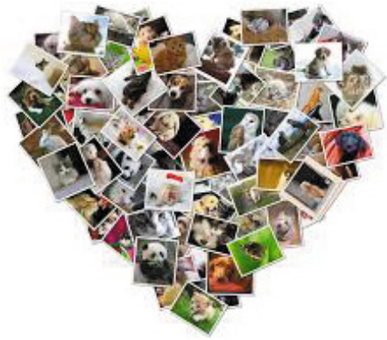
Фотоколáж – колаж із фотографій.

Щоб створити фотоколаж, потрібно скласти композицію з кількох світлин на аркуші паперу; наклеїти їх. Якщо це замкнута композиція, то вирізати за контуром обраної форми. Деталі композиції наклеїти на аркуш картону, за потреби оформити виріб у рамочку, додати назву.

Варіант 1. Використовуючи світлини з українських журналів, створи різні за формою колажі.

Карта України

Україна в моєму серці

Варіант 2. Створи бріколаж *«Веселі мандрівники»*. Використай різні побутові матеріали, світлини тощо.

Дізнайся, як створити фотоколаж за допомогою комп'ютерних програм.

7. У ДРУЖНОМУ СЛОВ'ЯНСЬКОМУ КОЛІ

Україна – багатонаціональна держава. Здавна на її землях жили слов'янські племена – пращури багатьох народів. Нині на теренах нашої країни проживають поляки, болгари, росіяни, білоруси та інші народи. Саме це пояснює подібність мови, звичаїв, музичного фольклору та декоративно-ужиткового мистецтва.

Білоруська народна пісня «Рэчанька» (гурти «Рідна пісня» та «Naviband»).

Імпровізуй ритмічний супровід твору.

Порівняй виконання пісні в народній манері і в сучасній інтерпретації. Як змінився її характер? Яке виконання звучить а капела?

Виразно прочитай вірш Тадзіяни Кляшторної. Чи розумієш ти, про що йдеться? Які ввічливі слова ти використовуєш у повсякденні?

«Калі ласка», «дзякуй», «добры дзень», –
Ветлівыя словы чую ад людзей.
Ветлівымі словамі трэба даражыць,
З ветлівымі словамі лёгка жыць.

У мистецтві слов'ян чимало спільного: музичні інтонації та народні інструменти, кольори в оздобленні предметів побуту, елементи танцювального й театрального мистецтв. Зокрема існує чимало творів, де тісно переплелися пісенна й танцювальна творчість. Це – *пісні-танці*. Наприклад, українська коломийка, чеська полька тощо.

По́лька (у перекладі означає «пів кроку») – жвавий енергійний танок у дводольному розмірі родом із Чехії, виконується в парах.

ПОЛЬКА

Музика і вірші народні

У якому темпі, якими штрихами доцільно виконувати пісню? Схарактеризуй чеський народний костюм на ляльках.

Чеська полька.

Схарактеризуй музичне й хореографічне виконання танцю.

У ритмі мелодій іноді відбуваються несподівані зміни. Наприклад, зміщення акценту із сильної частки на слабку . Таке явище в музиці називається ***синкопа***. Ритм із синкопами нерідко трапляється в танцях, що надає руху особливої енергії.

Робота в групах. ***Мінідослідження.*** Виконайте мелодію польки без синкоп. Порівняйте два варіанти ритму. Як змінюється характер музики? Імпровізуйте ритмічний супровід твору, акцентуючи синкопи.

Пригадай наші мандри до Чехії у 2 класі та знайомство з її цікавою архітектурою. Що тобі відомо про цей будинок?

Прочитай вислови й поясни, як ти їх розумієш. *«Сябры вядомы ў бядзе»* (білоруською), *«Приятел в нужда се познава»* (болгарською). Поміркуй, які є українські відповідники цих прислів'їв.

7. У ДРУЖНОМУ СЛОВ'ЯНСЬКОМУ КОЛІ

Барвик і Лясолька полюбляють мандрувати містами й милуватися цікавими спорудами. Прикрашені будиночки милують око.

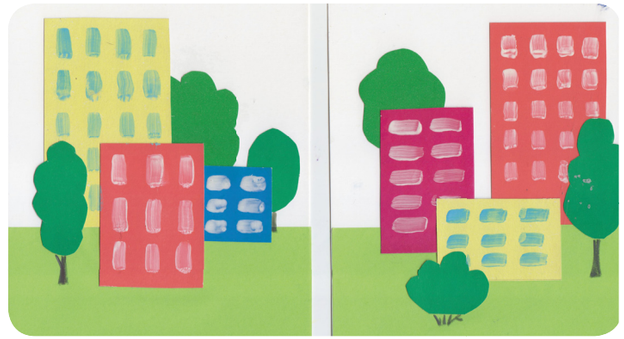
Лясолька замальовує будиночки з пам'яті, Барвик вирізує їх з паперу. Мед-Арт піклується про екологію, тому майструє споруди зі старих картонних коробок та інших побутових матеріалів.

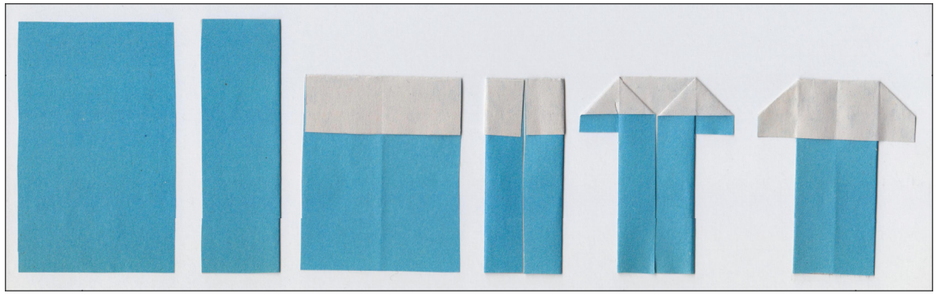
Це реалістичне чи декоративне зображення? Про що «розповіла» тобі картина? Поміркуй і поясни. Які геометричні фігури художник використав у зображенні будиночків?

Образотворча грамота

Пригадай: щоб створити відчуття глибини простору на площині, об'єкти здебільшого розташовують на передньому плані так, щоб вони частково загороджували ті, що далі. Ближчий до глядача предмет зображують на аркуші паперу нижче, а віддалений – вище.

Створи аплікацію *«Моє місто»*. Використай прийом загородження.

Варіант 1

Варіант 2

Досліди ілюстрації у своїх підручниках і знайди зображення із загородженням. Поміркуй, що розташовано ближче, а що – далі.

8. У ДРУЖНОМУ СЛОВ’ЯНСЬКОМУ КОЛІ *(продовження)*

Чи любиш ти танцювати, рухатися під музику? Як тобі відомо, танці захоплюють, поліпшують настрій, допомагають підтримувати фізичну форму. Словом, позитивно впливають на людину.

Антонін Дворжак. «Слов’янські танці» № 2 та № 8 з Першого зошита.

Порівняй характер танців. Який із них бадьорий, енергійний, а який – ніжний, наспівний? Пригадай, що таке художній музей, картинна галерея. Якими видами мистецтва насолоджується глядач?

Слов’янські танці: білоруська бульба, польський краков’як тощо *(відеозапис на вибір)*.

РИТМ

Рівномірне чергування звуків різної тривалості	Рівномірне чергування певних зображень

БУЛЬБА

Білоруська народна пісня-танець

Виконай куплет пісні з інсценізацією. Схарактеризуй національний костюм білорусів. Порівняй з українським, чеським.

Музична грамота

Яке різноманіття ритмів у Країні Мистецтв! Вони мають різні характери. У *рівномірному ритмі* ми відчуваємо, як злагоджено звучать сильна і слабка частки в такті. Такий спокійний рух допомагає розслабитися, зняти напругу.

Музичний ритм набуває загостреного характеру, якщо сильна частка подовжується, а слабка – скорочується . Це *пунктирний ритм*. А якщо в ритмі є знайома нам синкопа, акцент зміщується із сильної частки на слабку. І ритм стає нестійким, уривчастим – *синкопованим*.

Допоможи своїм друзям Лясольці, Барвику та Мед-Арту відтворити ритми танців. Порівняй їх характери.

Переглянь слов’янські танці: польську мазурку, білоруський крижачок тощо. Які рухи привернули твою увагу? Спробуй повторити їх під музику.

8. У ДРУЖНОМУ СЛОВ'ЯНСЬКОМУ КОЛІ
(продовження)

Гомінкі міста нашої країни завжди щиро раді людям різних національностей. Мандруючи, наші друзі Лясолька, Барвик та Мед-Арт знайомляться з особливостями мистецтва народів, які мешкають в Україні.

Поміркуй, на картині зображено сьогодення чи інші часи. Що свідчить на користь твоєї думки? Розглянь будинки. Що надає їм ритму? Знайди на картині загородження. Чи можна цю картину назвати «пейзаж»?

Міськи́й пейза́ж – краєвид міста.

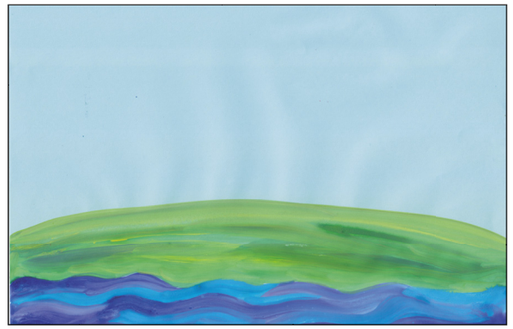
Образотворча грамота

Ритм використовується в архітектурі завдяки чергуванню в будівлі різних елементів – вікон, колон, арок тощо. Ритмічність можна підкреслити декором, кольором.

Намалюй міський пейзаж без використання попереднього начерку. Прикрась зображення ритмічним чергуванням вікон будинків, дерев тощо.

Варіант 1

Варіант 2

На дозвіллі разом із друзями створи з деталей конструктора Лего вулицю міста, ритмічно чергуючи елементи за розміром чи кольором.

9. НА ГОСТИНУ ДО УГОРЦІВ, РУМУНІВ І МОЛДОВАН

Щира українська земля давно стала батьківщиною багатьом угорцям, румунам і молдованам. Це – працьовиті народи зі своєю історією, звичаями, традиціями, мистецтвом.

Які музичні інструменти ти впізнаєш на картині? У якому темпі виконується танок? Завдяки чому художнику вдалося передати рух танцю?

Ференц Ліст зробив свої улюблені угорські народні мелодії знаними в усьому світі. Німецький композитор *Йоганнес Брамс*, зачарований ними, створив «10 угорських танців». Їх можна нині почути у виконанні на різних інструментах, як і п'єсу «Чардаш» італійського скрипаля *Вітторіо Монті*.

Ференц Ліст. «Угорська рапсодія № 2» (виконує *Дьйордь Оравец* у 29 епізоді «Котячого концерту», м/ф «Том і Джеррі»).

Йоганнес Брамс. «Угорський танець № 5» (кавер для скрипки *Олександра Божика*).

ЧАРДАШ

Угорський народний танець

Схарактеризуй, які музичні тривалості складають ритм мелодії. Перед розучуванням мелодії виконай її ритм. Поміркуй, де потрібно брати дихання під час співу.

Хореографічна грамота

Угорський народний танець ***чардаш*** складається з двох контрастних за темпом частин. Повільний, ліричний вступ виконують чоловіки, рухаючись по колу. Темп поступово прискорюється, і танець завершується швидким кружлянням пар.

«Мову» хореографії складають рухи, кожному танцю властивий свій «малюнок».

Танцювальні рухи

по колу *по півколу* *по діагоналі*

Вітторіо Монті. «Чардаш» (ксилофон з оркестром).

Які віртуозні (майстерні) чи гумористичні моменти виконання тобі найбільше сподобалися?

У вільну хвилину поцікався іншими версіями виконання мелодій танців, які прозвучали на уроці.

9. НА ГОСТИНУ ДО УГОРЦІВ, РУМУНІВ І МОЛДОВАН

Красою Карпат захоплюються не лише українські художники, а й польські, румунські та інші – усі, хто хоч раз побачив ці гори, що торкаються неба. Вони вкриті прадавніми лісами, соковитою зеленню трав, блакитними озерами, бурхливими річками й потічками. Такими чарівними ми бачимо Карпати на полотнах живописців.

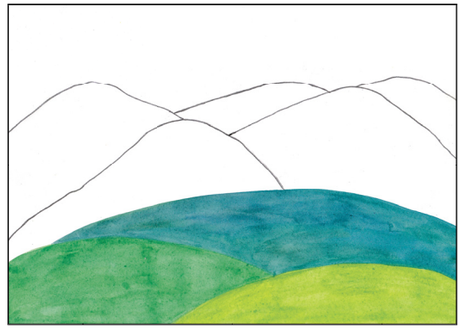

Роздивись *гірський пейзаж*. Поміркуй, чому така назва цього різновиду пейзажів. Порівняй кольори, якими зображено полонини та гори на ближньому та дальньому планах картини. Зроби висновок. Пригадай, як змінюється насичення кольору з віддаленням.

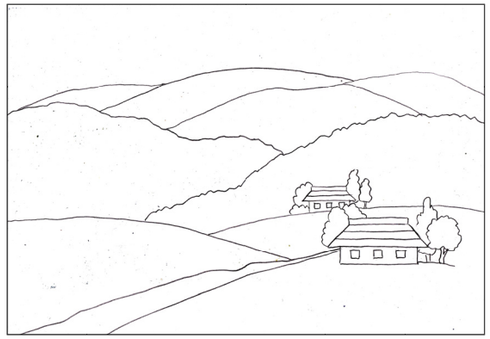
Образотворча грамота

Пригадай: на передньому плані картини зображення яскраві, кольори насичені. На дальньому – зображення розмиті, кольори набувають холодних відтінків, тьмяніють.

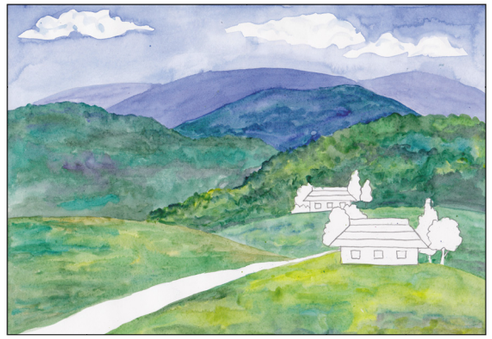

Створи гірський пейзаж *«Краса чарівних Карпат» (акварель)*.

Обговори з батьками або друзями, що можна і треба зробити, щоб зберегти унікальну красу й багатство Карпат. Поміркуйте разом, як для цього залучити резерви сучасних медіа.

10. НА ГОСТИНУ ДО УГОРЦІВ, РУМУНІВ І МОЛДОВАН *(продовження)*

Риси характеру румунів та молдован знайшли яскраве вираження в мистецтві танцю.

Молдовеняска (ансамбль «Жок»). Румунський танець «Інвертіта» (НЗАУНХУ ім. Г. Верьовки).

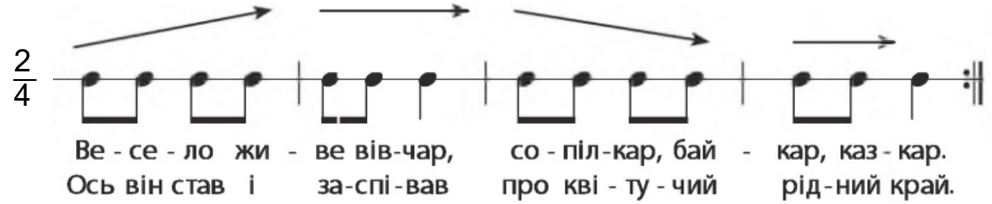
Схарактеризуй прослухану музику, танцювальні рухи, народні костюми виконавців. Розглянь, як зобразили митці молдовський і румунський танці. Які інструменти виконують музику?

Музичні інструменти, поширені в багатьох народів, що проживають в Україні, схожі, але мають різні назви. Дримба у молдован – це варган, волинка – чимпой, трембіта – бучум, флояра – флуер.

Придумай мелодії на тексти угорських народних пісень.

1. Жваво, танцювально

2. Спокійно, наспівно

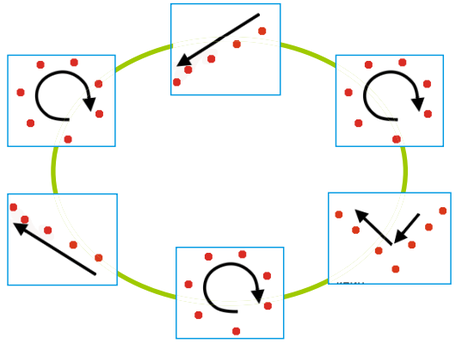

Переклад з угорської Івана Петровція

Хореографічна грамота

За будовою *молдовеняска* має форму рондо. Типовий рух усіх виконавців по колу – це своєрідний рефрен. В інших епізодах танцюристи в парах виконують різні фігури, утворюють лінії або маленькі кола (жіночі й чоловічі окремо). Серед рухів багато веселих стрибків і підскоків, чітких притупувань каблуками.

Мінідослідження: під час перегляду виконання молдовеняски визначай основну тему, що повторюється (піднімай руку щоразу, коли звучить рефрен). Які рухи в цей час виконують танцюристи? Що в танці повторюється?

З'ясуй, які з інструментів на с. 40 ти вже знаєш.

10. НА ГОСТИНУ ДО УГОРЦІВ, РУМУНІВ І МОЛДОВАН *(продовження)*

Твої друзі Лясолька та Барвик з допомогою Мед-Арта здійснили невеличку віртуальну екскурсію в Закарпаття і на Буковину. Саме тут поряд з українцями живуть чимало угорців, румунів та представників інших народів. Найбільше наших віртуальних мандрівників вразило ажурне металеве мереживо воріт, балконних огорож, ліхтарів тощо.

Здавна золоті руки вправних ковалів дарували нам мистецтво *художньої обробки металу* – різновиду декоративно-ужиткового мистецтва.

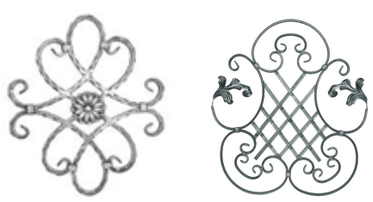

Розглянь металеві вироби на ілюстраціях. Як ти гадаєш, якими знаннями й уміннями мають володіти майстри? Визнач, де у візерунках є симетрія. Назви вироби з металу у твоєму повсякденні. Пригадай, які види декоративно-ужиткового мистецтва ти вже знаєш.

Образотворча грамота

Симетрія широко використовується в мистецтві.

Симе́трія – це співрозмірне розташування частин композиції відносно осі або центра. *Асиме́трія* – це відсутність симетрії.

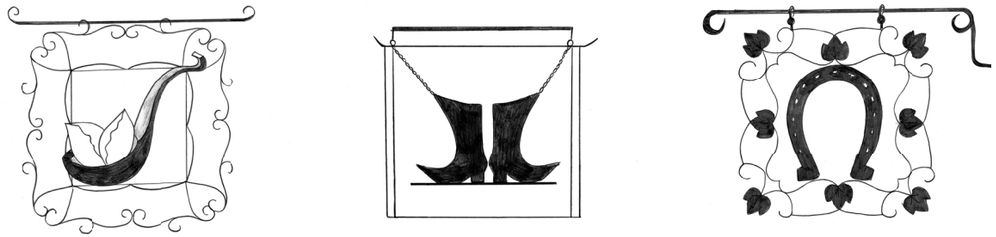

Симетричні елементи

Асиметричні елементи

Варіант 1. Створи ескіз вивіски, решітки чи брами.

Варіант 2. Створи ескіз ліхтаря, оздобленого візерунками, дотримуючись симетрії чи використовуючи асиметрію.

У вільну хвилину зроби світлини кованих художніх виробів на вулицях твого міста чи села.

11. НАЦІОНАЛЬНІ МОТИВИ В МИСТЕЦТВІ КРИМСЬКИХ ТАТАР ТА ГРЕКІВ

У дружному колі громадян України різних народів і національностей живуть кримські татари – корінне населення Криму.

Розглянь розмаїття декору на картині. Якими видами орнаментів оздоблено кімнату, побутові вироби? Як ти назвеш цю картину? Поясни.

Музиці кримських татар притаманні прикрашання мелодії, які надають їй характеру «мережива». Матері співають своїм дітям колискові, щоб вони виростали здоровими та щасливими. Цікаво, що мати звертається не до маляти, як зазвичай: «Спи, дитино, спи», – а до третьої особи з проханням піти геть і не заважати родинному щастю.

Кримськотатарська колискова («Менім улим батир»). Народна пісня у виконанні Джамали *(фрагмент)*.

Танець «Емір Джелял Хайтармаси».

У чому особливість мелодій кримських татар? Як розвивається танець? Як рухаються танцівниці? Схарактеризуй музику і рухи частин танцю.

ДРУЖБА І ДОСТЛУК

Музика *Л. Джемалядінової*
Вірші *М. Пугач, Л. Джемалядінової, Н. Кононенко*

Під час розучування пісні намагайся точно відтворювати її ритмічний рисунок. Опиши національне вбрання кримських татар.

Хореографічна грамота

Кримськотатарський народний танець – гордість нації. Поглянь, як його зобразили на марці. Танцівниці заворожують плавними рухами й граційними обертами. Темпераментні чоловічі танці оспівують хоробрість, силу, військову майстерність.

Дітей починають навчати танцювати з раннього віку. Звісно, не всі стають успішними танцюристами, але всі вміють гарно рухатися під музику.

За бажання досліди, які народні інструменти кримських татар мають схожість з українськими.

11. НАЦІОНАЛЬНІ МОТИВИ В МИСТЕЦТВІ КРИМСЬКИХ ТАТАР ТА ГРЕКІВ

Декоративно-ужиткові вироби кримських татар вирізняються багатством орнаментів і яскравим колоритом. Традиційними орнаментами, у яких переважають рослинні мотиви, оздоблюють предмети побуту: одяг, ювелірні вироби, килими, меблі тощо.

Розглянь зображення. Які природні форми стали основою для орнаментів і візерунків?

Орна́мент – це візерунок, побудований на ритмічному повторенні елементів.

Образотворча грамота

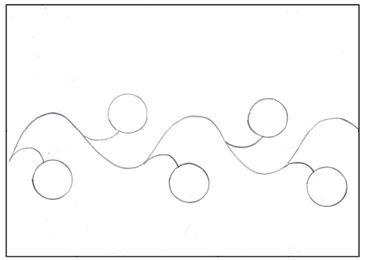
Пригадай: геометричні орнаменти складаються з геометричних фігур, рослинні – з декоративних зображень рослин. Майстри часто поєднують різні елементи й отримують оригінальні орнаменти. Орнамент, розміщений у пряму чи хвилясту стрічку, – *стрічковий*. Якщо елементи орнаменту розміщено навколо центра в межах геометричної фігури (коло, трикутник, квадрат) – він *центричний*.

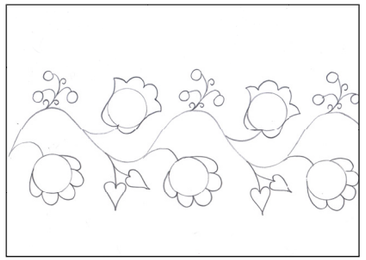

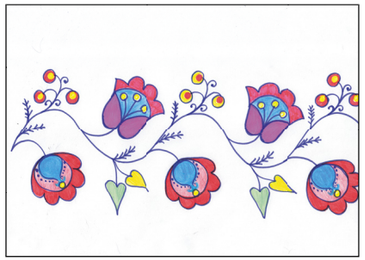

Варіант 1. Створи орнамент у стрічці за кримськотатарськими мотивами *(олівці, фломастери)*.

Варіант 2. Створи аплікацію у кримськотатарських традиціях *(кольоровий папір (тканина), ножиці, клей)*.

У вільну хвилину поцікався декоративно-ужитковим мистецтвом кримських татар.

12. НАЦІОНАЛЬНІ МОТИВИ В МИСТЕЦТВІ КРИМСЬКИХ ТАТАР ТА ГРЕКІВ *(продовження)*

У давнину греки, мандруючи морями, оселялися на нових землях. Так виникли міста Ольвія (поблизу Миколаєва), Херсонес (Севастополь), Пантикапей (Керч), залишки яких знайдено на півдні України. Тут греки проживають до сьогодні, зберігаючи свою культуру.

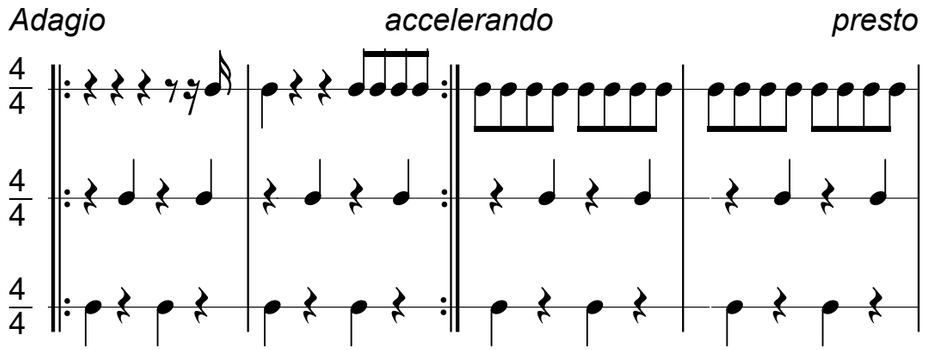
Найвідоміший грецький танець – *сиртакі*. По-справжньому станцювати його можна, тільки перейнявшись його ритмом і відчувши єднання з усіма танцюристами через рухи й музику.

Мед-Арт пропонує тобі здійснити віртуальну екскурсію грецькими містами, які існували на теренах України в далекому минулому.

Ольвія, Херсонес. *Мікіс Теодоракіс.* «Сиртакі».

Який темп танцю? Спробуй відтворити рухи.

Робота в групах. Виконайте ритмічну партитуру «Сиртакі». Починайте виконання в повільному темпі *(adagio)*, потім – поступово прискорюйте.

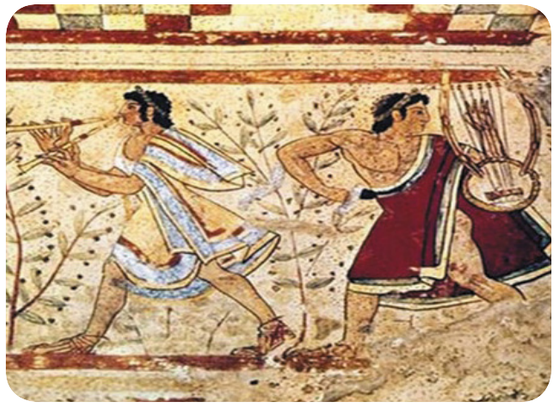

Музична грамота

Поступові зміни темпу в музиці позначають італійськими словами:
- *accelerando* [аччелера́ндо] *(accel.)* – поступово прискорюючи;
- *ritenuto* [рітену́то] – поступово уповільнюючи.

Уявляєш, цим розписам понад 2000 років! Поміркуй, на які сучасні музичні інструменти подібні давньогрецькі.

Прочитай текст. Полічи ноти у словах. Яку ноту використано найбільше? Яких нот немає? Придумай з ними ребуси.

Д▭вні г▭ки подарували світу багато ▭фів. З-поміж них – ▭ф про Прометея, який д▭ людей зробив багато ▭бра: ▭по▭г збудувати перший човен, приборкати бика, щоб ▭помагав за▭вати по▭, познайомив з металами та їх обробкою, навчив вироб▭ти ліки із цілющих трав. Він не з▭кався Зевса і з▭був д▭ людей вогонь.

12. НАЦІОНАЛЬНІ МОТИВИ В МИСТЕЦТВІ КРИМСЬКИХ ТАТАР ТА ГРЕКІВ *(продовження)*

Грецькі майстри здавна володіють мистецтвом *мозаїки*, яку називають «незвичайним живописом». Такими зображеннями або візерунками, виконаними зазвичай з маленьких камінців або морської гальки, греки оздоблювали підлогу й стіни приміщень, басейни та фонтани. Ця техніка популярна і в наш час, для мозаїки використовують шматочки скла, керамічної плитки тощо.

Схарактеризуй кольорову гаму давньогрецьких і сучасних мозаїк. Які види орнаменту представлено на старовинних мозаїках?

Моза́їка – зображення чи візерунок, виконані з кольорових каменів, скла, керамічних плиток, шпону та інших матеріалів.

Робот Мед-Арт пропонує тобі подбати про збереження довкілля і виготовити новорічний подарунок з побутових матеріалів. Для композиції можна використати крупу, кольорові кришечки від пластикових пляшок, старі непотрібні ґудзики чи намистинки, фото тощо. Можна прикріпити їх на поверхню, покриту шаром пластиліну чи клею, або з'єднати в інший спосіб.

Створи новорічний сувенір *«Тварина – символ року»*.

На канікулах поцікався, скільки коштує дитяча термомозаїка в інтернет-магазинах. Дізнайся, яку суму з родинного бюджету тобі вдалося б зекономити за умови використання для мозаїки побутових відходів.

ПЕРЕВІР СВОЇ ДОСЯГНЕННЯ

Завдання Лясольки

1. Уявно поєднавши пазли, назви різновиди українських народних пісень. Наведи приклади.

колис | вливі | ліри | кален | кові | чні | жарті | дарні

2. За ілюстраціями назви, як виконують вокальні твори.

3. Обери й назви українські народні інструменти.

4. Визнач, танцем якого народу є кожен із творів.

гопак | сиртакі | полька | бульба | полонез | аркан

Завдання Барвика

1. Поясни, що таке колаж.
2. Визнач з-поміж зображень гірський і міський пейзажі.

3. Як у композиції відтворити глибину простору, плановість? Доведи на прикладах.
4. До яких видів декоративно-ужиткового мистецтва належать твори?

Завдання Лясольки і Барвика

1. Визнач, мистецтво яких народів, що проживають в Україні, представлено на ілюстраціях.

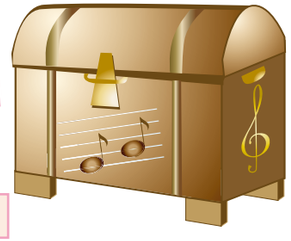

2. Яку музику чи картину ти застосуєш для заспокоєння, а яку – для створення бадьорого настрою? Наведи приклади та поясни свій вибір.
3. Добери з підручника твори різних видів мистецтв, які можна помістити до лепбука *«Народна творчість»*.
4. Розклади слова у відповідні мистецькі скрині. Які слова слід розмістити в обох?

гопак | ансамбль | темп | а капела | ритм | мозаїка | динаміка | скульптура | пейзаж | хор | натюрморт | композиція

2. Подорожі країнами та континентами

13. ПОДОРОЖ ДО НІМЕЧЧИНИ ТА АВСТРІЇ

Рушаймо до Німеччини та Австрії! Пам'ятаєш казку про Лускунчика? А твори «Жарт» і «Волинка»? Чи, можливо, тобі відомий гімн Євросоюзу? Їхні автори – всесвітньо відомі німецькі митці.

Розглянь фарфорову статуетку «Родинний концерт», яку створили німецькі майстри. Зображено наших сучасників? Обґрунтуй. Чим займається родина? Які музичні інструменти ти впізнаєш?

Людвіг ван Бетховен. «До Елізи».

Передай свої враження від музики. На якому інструменті виконується твір? Чи є він на статуетці? А серед зображень у кліпі?

Послухай інші виконання твору й поміркуй, який із варіантів краще обрати, якщо хочеш зняти втому, розслабитися і помріяти.

Німецький композитор *Йоганн Себастьян Бах* грав у церкві на орга́ні. Це духовий клавішний інструмент. *Духовий* – тому що звук лине з багатьох металевих труб. *Клавішний* – бо органіст грає руками на кількох клавіатурах. Водночас він має грати ще й ногами! Як саме?

Орган

Досліди гру органіста. Зверни увагу, скільки клавіатур має орган, порівняй його з фортепіано.

Йоганн Себастьян Бах. «Анданте».

СНІГ

Музика та вірші *Д. Пташинської*

На дозвіллі подивись у родинному колі або зі знайомими мультфільм за твором Л. ван Бетховена «До Елізи». Придумайте разом оповідання за сюжетом, який зобразили аніматори.

13. ПОДОРОЖ ДО НІМЕЧЧИНИ ТА АВСТРІЇ

Подорожуючи Німеччиною та Австрією, Барвик, Лясолька і Мед-Арт звернули увагу на різні годинники, що прикрашають верхівки палаців, храмів, веж. Вони дізналися, що місцеві майстри – віртуози цієї справи. Годинники оздоблені коштовним камінням, золотом і сріблом, інколи розписами. Це справжні витвори мистецтва!

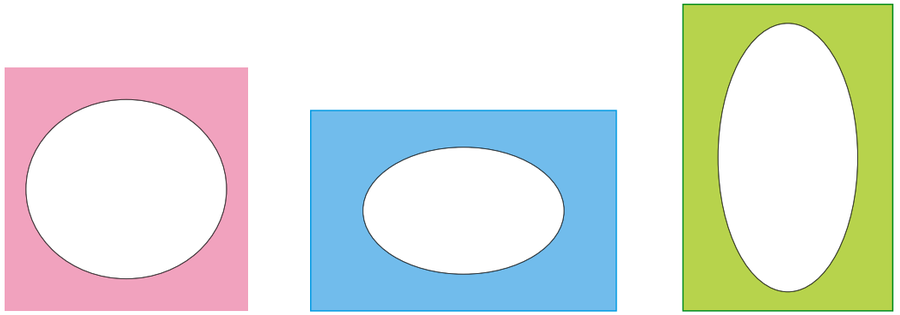

Роздивись форми й витончені ажурні оздоблення годинників. Поміркуй про гармонію технічної майстерності й краси у професії годинникаря.

Образотворча грамота

Із чого починається картина? Із формату! Зображуючи певний предмет, художник обирає такий формат аркуша картону чи полотна, який буде враховувати форму зображуваного.

Створи ескіз годинника. Враховуючи його форму, обери доцільний формат аркуша. Для оздоблення використай природні матеріали, кольоровий папір.

На дозвіллі досліди, які годинники є в тебе вдома, якої вони форми, як оздоблені. Поцікався, у яких казках події були пов’язані з годинником.

14. ПОДОРОЖ ДО НІМЕЧЧИНИ ТА АВСТРІЇ *(продовження)*

Вальс – всесвітньо відомий танець, який із захопленням танцюють уже понад 200 років! Завдяки особливому тридольному метру його завжди можна впізнати з-поміж інших танців. Тож помандруймо до Відня – на батьківщину вальсу…

Віденський бал. *Йоганн Штраус*. «Віденський вальс» *(відеофрагменти)*.

Здавна в Австрії та Німеччині вечірньої пори відбувалися концерти, що в літній час лунали просто неба – у садах заможних родин. Можливо, саме для такого свята австрійський композитор *Вольфганг Амадей Моцарт* створив «Маленьку нічну серенаду».

Вольфганг Амадей Моцарт. «Маленька нічна серенада». IV ч. (Рондо).

Що надає музиці святкового радісного характеру? Які інструменти виконують рондо? Який темп музичного твору? Слухаючи музику, покажи жестом, коли звучить основна тема рондо – рефрен. Де можна почути цю музику в нашому повсякденні?

Варіант 1. **Робота в парах**. Придумайте ритмічну імпровізацію у формі рондо.

Рефрен | Епізод 1 | Рефрен | Епізод 2 | Рефрен

Варіант 2. **Робота в групах.** Оберіть диригента й за його жестами виконайте на дзвіночках супровід до вальсу Й. Штрауса «На прекрасному блакитному Дунаї». (Мелодію грає вчитель чи вчителька, учень або учениця.)

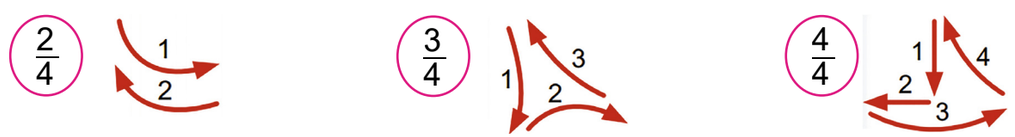

Музична грамота

Пригадай відомі тобі музичні розміри й те, як їх диригувати.

Схеми диригування

На дозвіллі поцікався, у яких мультфільмах і кінофільмах герої танцюють вальс.

14. ПОДОРОЖ ДО НІМЕЧЧИНИ ТА АВСТРІЇ *(продовження)*

Зазвичай на згадку про подорож ми купуємо сувеніри. А який сувенір можна привезти з Німеччини чи Австрії? Звичайно, вироби з порцеляни: чайний сервіз, статуетку чи шкатулку. Раніше їх виготовляли й розмальовували повністю вручну.

Визнач: вироби на світлині – це кругла скульптура чи рельєф? Як ти думаєш, яке призначення цих фігурок?

Ці статуетки – ляльки-гольниці. Верхня частина ляльки з порцеляни, а нижня – подушечка з тканини у вигляді спіднички для голок.

Статуе́тка – невелика скульптура, виконана з дерева, кістки, порцеляни, глини, каменю, металу або інших матеріалів.

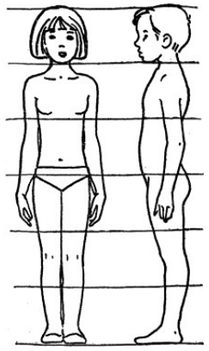
Порцеля́на – різновид кераміки білого кольору.

Образотворча грамота

Пригадай: існують різні способи ліплення:

- *пластичний* – ліплення виробу із цілого шматка матеріалу витягуванням;
- *конструктивний* – ліплення виробу з окремих частин;
- *комбінований* – ліплення із цілого шматка та приєднування окремих частин.

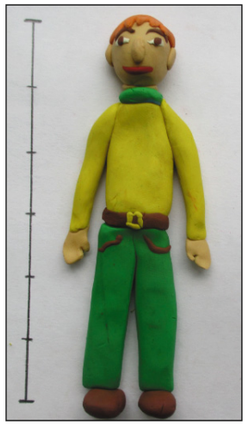
Пригадай пропорції тіла людини.

Виліпи ляльку одним зі способів ліплення *(пластилін чи глина)*. Додай елементи одягу *(тканина або папір)*.

На дозвіллі зроби світлини фарфорових статуеток, які є у твоїй родині або у знайомих.

15. ФРАНЦІЯ ТА АНГЛІЯ – КРАЇНИ ПАЛАЦІВ, ТЕАТРІВ, МУЗЕЇВ

«Прекрасна», «загадкова» – саме ці слова чуєш, коли йдеться про Францію. І справді, ця країна протягом багатьох століть залишається країною палаців, театрів, музеїв, відважних лицарів і чарівних казок. Пам'ятаєш Попелюшку – героїню твору Шарля Перро? Вона мріяла танцювати на балу в розкішному палаці! У Франції розквітло мистецтво музичного театру, країна стала батьківщиною балету.

Менуе́т – старовинний французький танець, що походить від повільного народного хороводного танцю. Згодом саме з нього починався кожен придворний бал. Під час виконання менуету здійснюється багато реверáнсів (шанобливих поклонів). Розпочинали танець зазвичай король і королева. А грали його часто на клавесині.

Жан Філіпп Рамо. «Менует» (на клавесині). *Поль Моріа*. «Менует».

Уяви, що один із прослуханих менуетів супроводжує танець на картині. Який із них? Поясни. Зверни увагу на тембр клавесина. Що незвичного в клавіатурі інструмента? Порівняй із роялем.

ПАСТУХ

Французька народна пісня

Музична форма пісні – *одночастинна*, вона відтворює один музичний образ і характер. Пригадай, що таке канон.

Робота в групах. Виконайте пісню каноном.

Вольфганг Амадей Моцарт. Варіації на тему французької народної пісні «Пастух».

Що відбувається з народною піснею у творі Моцарта? Як змінюється тема у новому «вбранні» (мелодія, ритм, фактура тощо)? Пригадай, як називається така музична форма.

Клавесин

Виконай ритм менуету. Придумай варіації, змінюючи супровід на різних ударних і шумових інструментах, зокрема зроблених власноруч.

15. ФРАНЦІЯ ТА АНГЛІЯ – КРАЇНИ ПАЛАЦІВ, ТЕАТРІВ, МУЗЕЇВ

У Парижі – столиці Франції чимало знаменитих архітектурних споруд: соборів, королівських палаців, театрів і музеїв. Проте всесвітньо відомим символом країни стала Ейфелева вежа. Цю високу металеву споруду часто зображують на картинах і листівках. Листівки найрізноманітніші: хтось віддає перевагу витворам ручної роботи (Hand-made card), інші – інтернет-листівкам (e-card), що набувають популярності.

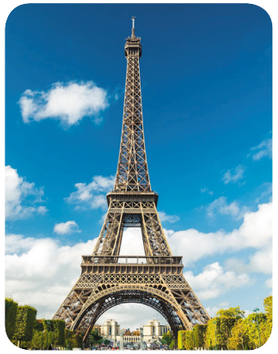
Які кольори на картині створюють святковий настрій? Проаналізуй форму споруди. Вона симетрична чи ні? Поясни свою думку.

Під час подорожі Лясолька зробила фотосвітлини відомих паризьких споруд. Барвик привіз із Франції друковані листівки, які поширюють музеї, рекламуючи свої колекції. А Мед-Арт розіслав друзям вітальні інтернет-листівки електронною поштою.

Листі́вки – це різновид графіки. Вони належать до друкованої продукції.

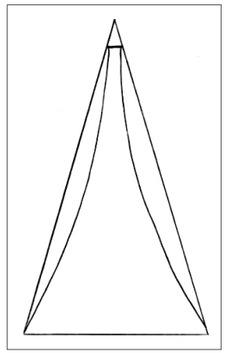

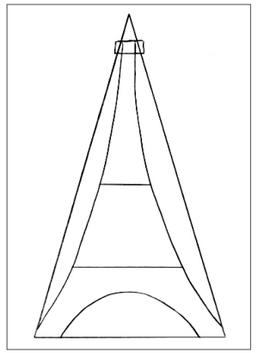

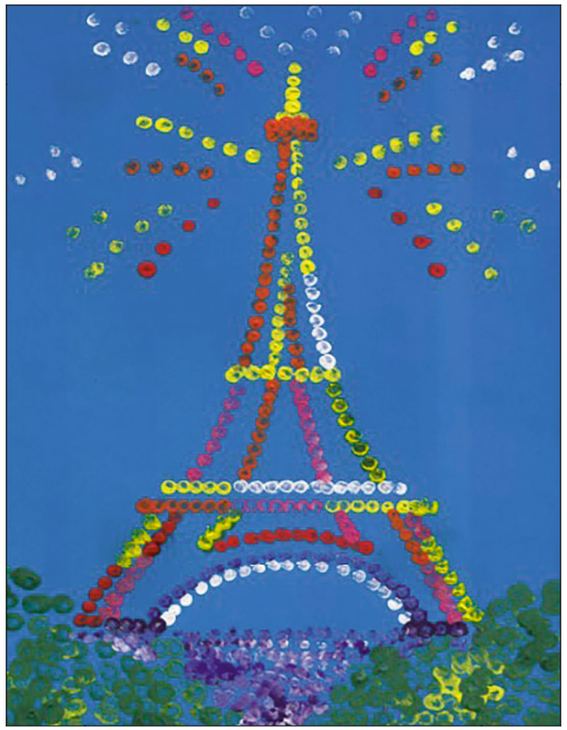

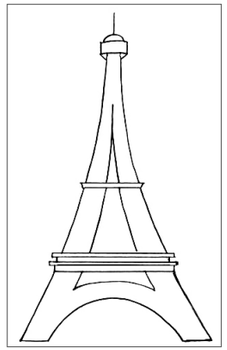
Пригадай, які зображення є симетричними. Знайди симетрію на листівках, присвячених архітектурі Франції.

Створи листівку *«Вітання з Парижа»*, використай знайомі техніки *(воскові олівці, акварель чи гуаш)*.

У вільну хвилину оздоб свою листівку рамочкою з картону, яку декоруй паєтками чи бісером. Сфотографуй витвір і відправ світлину друзям електронною поштою.

ЗМІСТ

І. Ми – діти твої, Україно!

4 . . . . . 1. Милуємося красою Землі 6
8 . . . . . 2. Милуємося красою Землі (продовження) 10
12 . . . . . 3. Мистецтво крізь віки 14
16 . . . . . 4. Мистецтво крізь віки (продовження) 18
20 . . . . . 5. Мистецтво та здоров'я 22
24 . . . . . 6. Мистецтво та здоров'я (продовження) 26
28 . . . . . 7. У дружному слов'янському колі 30
32 . . . . . 8. У дружному слов'янському колі (продовження) 34
36 . . . . . 9. На гостину до угорців, румунів і молдован 38
40 . . . . . 10. На гостину до угорців, румунів і молдован (продовження) 42
44 . . . . . 11. Національні мотиви в мистецтві кримських татар та греків 46
48 . 12. Національні мотиви в мистецтві кримських татар та греків (продовження) . . 50

Перевір свої досягнення 52

ІІ. Подорожі країнами та континентами

54 . . . . . 13. Подорож до Німеччини та Австрії 56
58 . . . . . 14. Подорож до Німеччини та Австрії (продовження) 60
62 . . . . . 15. Франція та Англія – країни палаців, театрів, музеїв 64
66 . . . . 16. Франція та Англія – країни палаців, театрів, музеїв (продовження) 68
70 . . . . . 17. Мандрівка до сонячної Італії та Іспанії 72
74 . . . . . 18. Мандрівка до сонячної Італії та Іспанії (продовження) 76
78 . . . . . 19. Скандинавія – суворий і загадковий край 80
82 . . . . . 20. Скандинавія – суворий і загадковий край (продовження) 84
86 . . . . . 21. Мистецькі візерунки з теплих країв 88
90 . . . . . 22. Мистецькі візерунки з теплих країв (продовження) 92
94 . . . . . 23. Східні мотиви 96
98 . . . . . 24. Східні мотиви (продовження) 100
102 . . . . . 25. Ритми й кольори Америки та Африки 104
106 . . . . . 26. Ритми й кольори Америки та Африки (продовження) 108
110 . . . . . 27. Місто майбутнього 112

Перевір свої досягнення 114
Словничок 116
Нотний додаток 118